

УКРАЇНА-РОСІЯ: СКЛАДНИЙ ЕТАП ВІДНОСИН

Михайло Пашков

Російсько-український конфлікт: фактор відчуження

На основі статистичних і соціологічних даних стаття пояснює причини кардинального погіршення ставлення громадян України до РФ, різкого падіння в очах громадян України пріоритетності відносин з РФ як напряму зовнішньої політики. Автор робить висновок про те, що нормалізація відносин з нинішньою путінською Росією – неможлива, і тому Україні слід будувати нову матрицю двосторонніх відносин, орієнтуючись на формат вимушеного співіснування. Однак у стратегічному вимірі слід бачити й іншу мету: відновлення взаємної довіри суспільств обох країн, їхньої зацікавленості в мирному співіснуванні й повазі права кожного суспільства визначати державний лад у своїй країні та вектор її цивілізаційного розвитку.

Ключові слова: громадська думка, нова матриця міждержавних відносин, мирне співіснування, відновлення довіри у перспективі.

Based on opinion polls and other statistical data, the article explains the dramatic worsening of attitudes among Ukrainian citizens towards Russian citizens. It also demonstrates that Ukrainians no longer view relations with Russia as a priority for their country's foreign policy. The author concludes that the normalization of Ukrainian-Russian relations is impossible under the Putin regime, and thus Ukraine should start building a new matrix of bi-lateral relations based on the format of neighborly co-existence by default. A long-term strategy, however, should envisage the re-building of mutual trust between the two countries, their peaceful coexistence and respect for the right of each to choose its own state system and foreign policy strategy.

Keywords: public opinion, trust, new matrix of inter-state relations, peaceful coexistence.

Нинішня ситуація у відносинах Києва та Москви – безпрецедентна в новітній історії двох країн, це справжня трагедія з відкладеним і непро-

гнозованим фіналом. З лютого 2014 р. триває «гібридна» (у т. ч. економічна, енергетична, ідеологічна, інформаційна) війна РФ проти України. Внаслідок російської агресії зруйнована договірно-правова база двосторонніх відносин, знищені

інституційні механізми міждержавних стосунків, політико-дипломатичні відносини мають конфронтаційний характер і здійснюються виключно в багатосторонньому форматі.

Мінські домовленості не зупинили конфлікту на сході України. Москва продовжує військову експансію на Донбасі, використовує всі наявні важелі для дестабілізації ситуації в Україні, руйнування її державності. На жаль, зараз немає жодних підстав вважати, що ближчим часом політика Кремля зміниться на краще.

Україна зазнала колосальних людських, територіальних та економічних втрат, суспільство отримало величезний «травматичний досвід». Суттєво погіршилося ставлення громадян України до РФ. Виникло глибинне відчуження між громадянами України та Росії.

Очевидно, саме ця гуманітарна, точніше ментальна складова російсько-українського конфлікту на тривалий час визначатиме характер, атмосферу і специфіку відносин Києва і Москви.

Про «дружбу», «братні держави» і «стратегічне партнерство»...

Анексія Криму та війна на Донбасі призвели до тектонічних змін в ідеології двосторонніх відносин. Попередні базові формули «дружби», «стратегічного партнерства», «братніх держав», «добросусідства», «взаємоповаги до суверенітету і територіальної цілісності», закріплені в численних спільних деклараціях та угодах, втратили навіть формальний сенс¹. Російська агресія проти України де-факто зруйнувала великий договір «Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ» від 1997 р., який був ідеологічною основою й опорною конструкцією всієї системи договірно-правових відносин Києва і Москви.

Говорячи про «братній» характер і «стратегічний» зміст українсько-російських відносин, слід мати на увазі принаймні кілька важливих обставин.

По-перше, російська сторона розглядала й розглядає соціокультурну та особливо геополітичну самоідентифікацію України виключно в рамках зони російських «привілейованих» інтересів, як елемент слов'янської єдності, «русского мира». Самостійність, «нетотожність» України з РФ сприймається як загроза та виклик. Отже, євроінтеграційний дрейф Києва від зони «привілейованих інтересів» Москви – головна причина нинішнього російсько-українського конфлікту.

¹ Договірні-правова база Україна–РФ нараховує понад 370 спільних документів.

По-друге, відносини Києва та Москви ніколи не були справді стратегічними, рівноправними і взаємовигідними. Вони мали асиметричний, «москвоцентричний» характер і здійснювалися (зокрема в період президентства В. Януковича) за формулою візантійського політико-економічного бартеру: економічні преференції в обмін на політичні поступки стратегічного характеру. Достатньо згадати відомі «Харківські угоди» або «інтеграційний розворот» на Вільнюському саміті.

По-третє, пост'єльцинське кремлівське керівництво вважало і вважає Україну «історичним казусом», державою, що не відбулася, штучним об'єднанням деяких «неукраїнських» територій (в руслі такого підходу для нинішнього кремлівського керівництва виглядають виправданими й історично логічними анексія Криму, окупація східних районів Донбасу, план «Новоросія» тощо).

17 серпня 2015 р. під час відвідування Криму президент РФ В. Путін заявив: «Я вважаю, що росіяни і українці – це взагалі один народ. А Україна... спільно з Росією будуватиме своє майбутнє»². В нинішніх умовах війни це виглядає не стільки як зразок неперевершеного цинізму, скільки як відверта загроза, як ультиматум імперії «непокірній провінції».

Умовно можна визначити трифазову еволюцію «братніх» українсько-російських відносин: *м'яке переконання* Києва в євразійській інтеграції під егідою РФ; *жорстке примушення* (газові війни та економічні санкції); *збройна агресія та анексія частини території*. Сьогодні на руїнах колишніх ідеологем «дружби» і «братерства» поступово формується нова ідеологія і новий формат відносин Києва з Москвою.

Ситуація на російському напрямі: думки й оцінки громадян

За півтора року російсько-українського конфлікту у громадській свідомості сформувалося стійке негативне ставлення до політики Росії на українському напрямі, посилилося відчуження між українцями і росіянами; зросли песимістичні оцінки двосторонніх відносин, критичне ставлення до їхніх перспектив і до того, як будувати контакти Києва і Москви³.

Росія – країна-агресор. За результатами останнього соціологічного дослідження Центру Разум-

² Путин уверен, что «внешнее управление» на Украине закончится // ТАСС. – 17.08.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/politika/2191898>.

³ Усі результати соціологічних досліджень, що наводяться у статті, оприлюднені на веб-сторінці Центру Разумкова: www.razumkov.org.ua.

кова (серпень 2015 р.), переважна більшість (71 %) громадян України вважають, що Росія є державою-агресором, стороною конфлікту на сході України. Очевидно, таке ставлення матиме досить стійкий і тривалий характер, оскільки воно склалося у більшості громадян країни на основі безпосереднього досвіду – російська агресія стала фактом їх особистого життя (2 % брали участь у бойових діях, 42 % – мають родичів або близьких знайомих, які були мобілізовані або воювали, 9 % – задіяні у волонтерських рухах з підтримки армії, 5 % – з підтримки біженців). Даючи загальну оцінку конфлікту на Донбасі, найбільша частка – кожен другий (50,4 %) респондент вважає його загарбницькою війною Росії проти України¹.

Російські мас-медіа сформували у громадській свідомості віртуальну картину подій на сході України. За результатами досліджень Левада-центру (липень 2015 р.), найбільша частка (45 %) росіян переконані, що ситуація, яка склалася на Донбасі, – результат втручання Заходу, 27 % вважають, що це результат націоналістичної політики керівництва України, для 15 % – це протест населення Східної України проти нової влади в Києві, і лише 4 % росіян думають, що ситуація на сході України – це результат втручання Росії².

Зрозуміло, що відносини Києва і Москви оцінюються українськими громадянами однозначно негативно. За результатами дослідження, проведеного у травні 2015 р., 55 % вважають їх ворожими, 31 % – поганими, 12 % – нестабільними, і майже ніхто (0,2 %) не назвав їх добрими.

Відносини між народами України і Росії за останній рік погіршилися. У травні 2015 р. в цьому були переконані 82 % громадян України (слід додати, що з жовтня 2014 р. позиції респондентів з цього питання жодним чином не змінилися). Таке погіршення обумовлене з одного боку – анексією Криму і російською агресією на Донбасі, а з іншого – величезною за масштабами інформаційною війною, розв'язаною Кремлем проти України.

Помітно погіршилося ставлення громадян України до росіян – за період з квітня 2014 р. по травень 2015 р. різко (з 45 % до 29 %) зменшилася частина респондентів, які ставляться до росіян

позитивно і, відповідно, зросла частка негативно налаштованих респондентів – з 17 % до 26 %.

Також про кардинальне погіршення ставлення громадян України до Росії і громадян РФ до України свідчать результати багаторічного спільного дослідження Київського міжнародного інституту соціології і російського Левада-центру³. Протягом 2014 р. позитивне ставлення громадян України до РФ різко знизилося – з 78 % у лютому до 37 % у грудні і, відповідно, зросло негативне – з 13 % до 48 %⁴. Число росіян, позитивно налаштованих до України, в січні 2014 р. становило 66 %, а в січні 2015 р. – лише 24 %. А рівень негативно-го ставлення за цей період зріс із 26 % до 63 %.

Ставлення громадян України до російської влади та особисто В. Путіна є негативним. Частка громадян, які негативно ставляться до Президента РФ, з квітня 2014 р. по березень 2015 р. зросла з 71 % до 76 %. Аналогічним є ставлення до інших інститутів російської влади – Уряду та Парламенту. (Варто нагадати, що в «двовосенний період» В. Путін викликав у більшості українських громадян позитивне ставлення: у 2002 р. – 63 %, у 2005 р. – 57 %, у 2009 р. – 59 %.) А в нинішній Росії В. Путін має безпрецедентну підтримку – за даними Левада-центру, в серпні 2015 р. його діяльність на посту президента схвалювали 83 % росіян⁵.

Громадяни скептично оцінюють перспективи відносин Україна-РФ і схильються до необхідності дистанціювання від Росії. У травні 2015 р. найбільші частини українських громадян (39 % і 33 %) висловлювали впевненість у тому, що відносини Києва і Москви погіршаться або залишаться без змін (останнє, з огляду на сучасні реалії, не є оптимістичним прогнозом). Лише кожен дев'ятий опитаний (12 %) сподівається на покращення українсько-російських контактів.

Різким є падіння пріоритетності відносин з Росією в очах громадян України. За даними моніторингу Центру Разумкова, в серпні 2015 р. зафіксований найнижчий з 2000 р. показник – лише 9 % громадян визначили пріоритетним напрямом зовнішньої політики України відносини з РФ (для порівняння – в листопаді 2009 р. цей показник

¹ Значно менші частки опитаних сприймають ситуацію як громадянський конфлікт між проукраїнськи і проросійськи налаштованими жителями України (13,6 %) або як боротьбу між Росією і США за сфери впливу (25,9 %).

² События на востоке Украины: внимание и участие России // Пресс-выпуск Левада-Центра от 28 июля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/28-07-2015/sobytiya-na-vostoke-ukrainy-vnimanie-i-uchastie-rossii>.

³ Див.: Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України // Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології від 6 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=502&page=3>.

⁴ Ідеться про суми оцінок – «дуже добре» та «в основному добре», «дуже погано» та «в основному погано».

⁵ Августовские рейтинги одобрения и доверия // Пресс-выпуск Левада-центра. – 26.08.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/26-08-2015/avgustovskie-reitingi-odobreniya-i-doveriya>.

сягнув максимальної позначки – 53 %, а в грудні 2013 р. становив 34 %).

У травні 2015 р. більшість громадян підтримували або згортання співробітництва з РФ (31 %), або зменшення співпраці і впливу РФ на Україну (27 %). Лише кожен п'ятий (21 %) наголошував на поглибленні співпраці.

Відтак, за час російсько-українського конфлікту, що триває, докорінно змінилися позиції та оцінки громадян стосовно Росії, її політики щодо України, характеру та перспектив співпраці. Поглибився вододіл недовіри й відчуження до країни-агресора. Отже, є підстави прогнозувати, що такі зміни в суспільній свідомості громадян України матимуть глибинний і довгостроковий характер з огляду на наступні чинники.

Перше. Українське суспільство отримало величезний травматичний досвід. Внаслідок російської агресії Україна зазнала колосальних людських, територіальних, економічних втрат.

– За даними ООН, з середини квітня 2014 р. по 27 липня 2015 р. внаслідок війни на сході України загинули 6832 особи, 17087 поранених, 2,3 млн осіб стали біженцями.

– Унаслідок анексії Криму та військових дій на сході України окуповано 44 тис. кв. км території, де проживало понад 5 млн осіб.

– На території Донбасу величезних руйнацій зазнала комунальна, соціальна і промислова інфраструктури. 70 % підприємств на окупованій території не працюють. За попередніми підрахунками *Forbes*, на початок 2015 р. загальні втрати України від війни на Донбасі склали 132,7 млрд грн або 364 млн грн на день¹. За умовними оцінками Мін'юсту, втрати від анексії Криму склали близько 1,18 трлн грн².

Друге. Існує ряд проблем, де компроміс між Україною і РФ є неможливим: а) не знайдено політичних, економічних, міжнародно-правових та ін. шляхів вирішення проблеми анексованого Криму; б) європейська і євроатлантична інтеграція України є неприйнятними для Росії і розглядаються як виклик і загроза її власним геополітичним планам на теренах СНД.

Третє. Навряд чи слід очікувати у ближчій перспективі змін на краще у російській політиці щодо України. Марно розраховувати на якісь «близькі

та невідворотні» зміни в кремлівському керівництві, що призведуть до кардинального перегляду внутрішньої політики та зовнішньополітичного курсу РФ. (Принаймні, досить імовірною виглядає наступна президентська каденція В. Путіна.)

Росія й надалі буде: а) здійснювати військову, економічну, матеріальну, інформаційну підтримку сепаратистських режимів ДНР і ЛНР, організувати масштабні провокації і підбурювати сепаратистські настрої в південно-східних регіонах України; б) застосовувати фінансово-економічні санкції проти України, розгортати чергову «газову війну»; в) продовжувати інформаційну війну проти України.

А зараз під лицемірними гаслами «збереження цілісності України» російська сторона намагається «імплантувати» до України окуповані райони в нинішньому вигляді та на російських умовах («троянський» сценарій). Мета цього – розвал України з середини.

Четверте. Внаслідок інформаційної війни, розв'язаної Росією проти України, у свідомості росіян сформувався стійкий негативний стереотип сусідньої держави³. Для звичайного росіянина Україна – це країна, де: а) при допомозі Заходу відбувся антиконституційний державний переворот і до влади прийшли «націоналісти-бандерівці» й розпочався геноцид і знищення російськомовного населення; б) русофобська київська влада, здійснюючи збройну каральну операцію проти мирного населення Донбасу, розв'язала братовбивчу громадянську війну; в) під контролем ворогів (США) Україну втягують до ЄС і НАТО всупереч прагненню російськомовних співвітчизників об'єднатися з Росією; г) Україна – «державна, що не відбулася» і без Росії її очікує деградація і розпад. (Такий стереотип, масовано втілений російською пропагандою у суспільне життя, виявився найнебезпечнішим і найефективнішим руйнівником контактів на побутовому рівні між українцями та росіянами.)

Тому не дивно, що за результатами дослідження Левада-центру (червень 2015 р.), у переліку країн, що вороже ставляться до РФ, росіяни відводять саме Україні друге місце (37 %) після США (73 %)⁴.

¹ Небойові втрати: у що обходиться АТО // *Forbes*. – 2015. – № 2 (лютий). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1387462-nebojovi-vtrati-u-shcho-obhoditsya-ato>.

² Убытки от аннексии Крыма превысили один триллион гривен // *Корреспондент.net*. – 2.07.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3387083-ubytky-ot-anneksyy-kryma-prevysily-odyn-tryllyon-hryven-mynuist>.

³ Можна припустити, що нова, «гаряча» фаза інформаційної війни проти України розпочалася восени 2013 р., напередодні Вільнюського саміту, коли стартувала масована пропагандистська кампанія проти євроінтеграції України.

⁴ Международные отношения: друзья и «враги» России // *Пресс-выпуск Левада-центра*. – 8.06.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/08-06-2015/mezhdunarodnye-otnosheniya-druzya-i-vragi-rossii>.

З кожним днем війни таке «ментальне відчуження» між суспільствами двох країн поглиблюється і, разом з іншими наслідками російської агресії (політичними, економічними та ін.), знаменує докорінну зміну всієї парадигми відносин між Україною і Росією. В цій ситуації будь-які апеляції до «спільної історії», «братньої культури», до релігії, що об'єднує народи, до численних родинних зв'язків матимуть зворотний ефект. А путінське «спільне майбутнє» України з агресивною, авторитарною, поліцейською державою виглядає жахом.

Попереднє фіктивне стратегічне партнерство перетворюється на вимушене і тривале співіснування країни-жертви з країною-агресором.

Україна-Росія: нова матриця відносин

Протягом 2014–2015 рр. українська влада ухвалила ряд нормативно-правових документів у сфері українсько-російських відносин¹. Ідеться про заяви та постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, рішення РНБОУ та ін. Ці документи визначають заходи щодо анексованого Криму, окреслюють комплекс дій зі зміцнення обороноздатності країни, містять плани діяльності влади в зоні АТО, формують комплекс заходів протистояння російській агресії тощо.

Так, 27 січня 2015 р. Верховна Рада ухвалила «Звернення до світової спільноти про визнання РФ державою-агресором»², а 21 квітня – Заяву «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», у якій окреслені хронологія, цілі, масштаби російської агресії, її наслідки для України і світу, сформульовані вимоги до країни-агресора³. 26 травня 2015 р. набула чинності нова «Стратегія національної

безпеки України», де головною зовнішньою загрозою визначено «агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна...». В документі наголошується, що «російська загроза [...] має довгостроковий характер»⁴. А нова Воєнна доктрина, ухвалена РНБОУ України 2 вересня 2015 р., офіційно оголошує Росію воєнним противником.

Ці нормативно-правові акти, що визначають загальні підходи і практичні дії в окремих секторах українсько-російських відносин, по суті, є складовими формування нової політики на російському напрямі⁵. (Ця політика має бути вбудована в системи регіональної і глобальної безпеки, враховувати позиції країн-партнерів і міжнародних організацій, які підтримують Київ у російсько-українському конфлікті.)

Стає очевидним, що з огляду на сучасні реалії, Україні у відносинах з РФ слід орієнтуватися саме на формат вимушеного співіснування з огляду на те, що Україна має з сусідньою Росією величезний спільний кордон.

У найбільш загальному вигляді цей формат передбачає: а) створення за допомогою системи ефективних заходів протистояння російській агресії і проведення результативних внутрішніх реформ (насамперед у сфері боротьби з корупцією); б) перегляд (обмеження/скасування) контактів з РФ у різних сферах і галузях; в) жорстке відстоювання національних інтересів із залученням міжнародних структур і країн-союзників; г) позбавлення від надмірної економічної, енергетичної залежності від РФ, ефективне протистояння інформаційному впливу.

Експертами Центру Разумкова були розроблені та оприлюднені окремі концептуальні засади подальших відносин з РФ⁶.

За результатами проведеного Центром соціологічного дослідження (серпень 2015 р.) більшість громадян України тією чи іншою мірою підтримують ці засади (див. табл. 1).!

¹ Детальніше див.: Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5–6. – С. 30; Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Зміни та доповнення, 2012–2014 рр. – К.: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2015.

² Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського парламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської асамблеї НАТО, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї ГУАМ, парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором. Постанова Верховної Ради України // Офіційний портал Верховної Ради України. – 27.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/102554.html>.

³ Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків: Заява Верховної Ради України від 21 квітня 2015 року. № 337-VIII // Офіційний портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/337-19>.

⁴ Документи розміщені на сайті офіційного інтернет-представництва Президента України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/documents/2872015-19070>.

⁵ Детальніше див.: Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи. – К.: Центр Разумкова, 2015. – С. 7–13.

⁶ Докладно див.: Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5–6. – С. 27–38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uceps.org/ukr/journal.php?y=2014&cat=206>.

Таблиця 1. Чи погоджуєтесь Ви з наступними твердженнями?

	Так / Скоріше так	Ні / Скоріше ні	Важко відповісти
Росія є країною-агресором, яка незаконно анексувала Крим і продовжує збройну агресію проти України.	73	17	10
Метою політики нинішнього російського режиму є знищення незалежності та суверенітету України.	67	22	11
Нормалізація двосторонніх відносин неможлива в період правління президента В. Путіна.	68	17	15
Можливе зменшення, але не повна нейтралізація негативно-го впливу РФ на національну безпеку України.	64	17	20
Ефективно протистояти російській загрозі можна лише колективними міжнародними зусиллями.	70	16	15
Україна не повинна брати участі у будь-яких інтеграційних об'єднаннях під егідою Росії на пострадянському просторі.	65	18	17
Європейська інтеграція України є безальтернативною і незворотною.	55	28	17
Наразі неприйнятними є формули «стратегічного партнерства», «братніх народів», «добросусідства» як засади українсько-російських відносин.	61	20	19
Для України є непринятною російська модель державно-політичного розвитку.	67	13	20
Є ряд питань, через які компроміс з Росією неможливий (Крим, державний устрій України, інтеграція до ЄС і НАТО).	71	13	16
Умовами нормалізації відносин мають бути: припинення Росією агресії, повернення захоплених територій, компенсація збитків Україні, невтручання у її внутрішні справи тощо.	73	9	18

Відтак, загальна картина оцінок, наведених у таблиці, дає можливість констатувати наступне.

Перше. Росія є країною-агресором, яка продовжує воєнну експансію на Донбасі з метою знищення незалежності і суверенітету України. Нормалізація відносин саме з нинішньою путінською Росією – неможлива. З огляду на різні військово-економічні потенціали країн, реальним є зменшення, але не повна нейтралізація негативного впливу РФ на безпеку України. За цих умов ефективно протистояти російській агресії можна лише спільними міжнародними зусиллями.

Друге. Потрібен новий формат відносин з країною-агресором. Отже, нині є неприйнятними формули «стратегічного партнерства», «добросусідства», «братніх народів» як засади відносин Києва і Москви. Також для України непринятною є російська модель державно-політичного розвитку. Київ не повинен брати участі у будь-яких інтеграційних проектах на пострадянському просторі під егідою Москви, оскільки європейська інтеграція України є безальтернативною і незворотною.

Третє. На думку громадян, очевидними умовами змін на краще у відносинах Києва та Москви мають бути: припинення Росією агресії проти

України і повернення окупованих територій, компенсація збитків, спричинених анексією і воєнними діями, відмова РФ від практики втручання у внутрішні справи України, визнання її права на європейську і євроатлантичну інтеграцію, на самостійне формування своєї внутрішньої і зовнішньої політики загалом.

Це лише певний попередній нарис концептуальних підходів, умовна матриця відносин України з РФ.

Однак, формуючи таку матрицю, слід враховувати, що на нинішньому етапі Росія є державою-агресором, але надалі – це сусідня держава, з якою потрібно налагоджувати мирні відносини, бо політичні режими – мінущі, а міжлюдські відносини тривають завжди. Виходячи з цього, принципово важливо мати на увазі принаймні дві речі. *По-перше*, – чітко розрізняти діючий агресивний путінський режим і країну Росію як таку, її народ. *По-друге*, говорячи про стратегічні перспективи відносин України з Росією, слід бачити мету – відновлення взаємної довіри суспільств обох країн, їх зацікавленості в мирному співіснуванні й повазі права кожного суспільства визначати державний лад у своїй країні та вектор її цивілізаційного розвитку.